

Mihael Erke

Socijaldemokratske partije u centralnoj i jugoistočnoj Evropi

Politički pokreti ili agencije za menadžment Vlade?

- Samo u severnoj i zapadnoj Evropi političke partije predstavljaju političke pokrete, koji su ograničene svojim vrednostima i interesima po pitanju svog osnovnog cilja, a to je kontrola državnih resursa. U ostalim delovima sveta preuzeti su, doduše, pojmovi „konzervativne“, „liberalne“ i „socijaldemokratske partije“, ali nije preuzeto samoograničavanje, koje ide uz te pojmove prilikom dolaženja na vlast i korišćenja svoje moći.
- Konkurencija koja postoji i u centralnoj i jugoistočnoj Evropi između konzervativnih, liberalnih i socijaldemokratskih snaga prikriva jednu još značajniju kategorizaciju: stranke levice sa socijaldemokratskim predznakom tu se dele na etničke i partije-klanove, na postkomunističke, postmoderne hibridne stranke i na, više kao izuzetke, prave socijaldemokratske partije. Na osnovu skorijih promena u strukturi političkih stranaka partije u centralnoj i jugoistočnoj Evropi ne bi se mogle pokazati kao naslednice već više kao prethodnice – u slučajevima kada se partije iz severne i zapadne Evrope oslobađaju tradicionalnog tereta koji ih ograničava i mutiraju u agencije za menadžment vlade bez ideologije.

DECEMBAR 2009.

Sadržaj

1. Uvod
2. Političke partije u zapadnoj Evropi
3. Političke partije na periferiji Evrope
4. Socijaldemokratske partije u centralnoj i jugoistočnoj Evropi
 - 4.1. Etničke partije i partije-klanovi
 - 4.2. Postkomunističke partije
 - 4.3. Postmoderne hibridne partije
 - 4.4. Prave socijaldemokratske partije
5. Uzori za Zapad?

Međunarodna politička analiza

Mihael Erke je direktor predstavništva

Fondacije Fridrih Ebert u Srbiji

1. Uvod

Po Maksu Veberu političke partije su udruženja na dobrovoljnoj bazi čiji je osnovni cilj da preko svojih rukovodećih ličnosti kontrolišu resurse države (moć, poslove, novac). Za severnu i zapadnu Evropu Veber, doduše, konstatuje da ona predstavlja izuzetak.

Tu, i samo tu, partije predstavljaju „političke pokrete koji se orijentišu prema sopstvenoj etičkoj, estetskoj i verskoj vrednosti“ i nemačka socijaldemokratija je najistaknutiji primer za to. Najviši cilj kontrole državnih resursa značajan je za te partije samo u određenoj meri: njemu se teži samo u slučajevima kada se usput ne krše ili ne izdaju uverenja koja zastupa stranka. Stranke same sebe ograničavaju time što ne žele *po svaku cenu* da ovladaju državnim resursima. Činjenica da upravo u Evropi dominira taj tip političke stranke koja predstavlja pravi politički pokret ima veze sa socijalnim i političkim konfliktima i interesnim konstelacijama koje su specifične za Evropu, a koje su proizašle, kako će se pokazati, iz tri velike evropske revolucije novog veka. „Konzervativni“, „liberalni“ i „socijaldemokratski“ politički pravci koji su razvijeni u severnoj i zapadnoj Evropi i odgovarajući nazivi i programi političkih stranaka izvezeni su u ostale delove sveta, posebno u Latinsku Ameriku, ali i na južnu i istočnu periferiju Evrope. Pri tome se, međutim, izgubilo samoograničenje zbog političkih stavova. Izvezena su pakovanja i natpisi – etikete, ali ne i dobrovoljna samoograničenja. Stoga su i očekivanja koja se postavljaju pred partije na periferiji Evrope tako često neispunjena.

Partije centralne i jugoistočne Evrope, o kojima će biti govora u ovom tekstu, retko su tipične programske partije, dakle socijaldemokratske, konzervativne ili liberalne zajednice na bazi ubeđenja, koje imaju za cilj materijalno uključivanje onih koji nisu privilegovani kao i očuvanje političkih i socijalnih odnosa ili sprovođenje najveće moguće individualne slobode. Umesto toga radi se o organizacijama koje teže osvajanju vlasti bez samoograničenja motivisanog političkim uverenjima kako bi mogle da raspoložu državnim resursima i to prilično nezavisno od uveženog naziva pod kojim nastupaju.

S tim u vezi treba izbeći dva nesporedna. *Najpre* treba izbeći idealizaciju severnoevropskih i zapadnoevropskih političkih partija koje se koriste kao merilo za poređenje. Te partije su takođe organizacije koje žele da raspoložu državnim resursima i koje moraju da budu efikasne sa stanovišta izborne politike i političke

moći (i koje nisu obavezno verne svojim političkim uverenjima) i koje kod rešavanja realnih problema često moraju da gurnu u stranu vrednosti i socijalne interese svoje baze. U *svakoj* političkoj stranci vlada napetost između nužnog makijavelizma s jedne strane i programski potvrđenih vrednosti i interesa s druge strane. Tu naizgled neizbežnu napetost između programa i političke realnosti isticala je „crna“ nauka o politici koja sledi tradiciju Ničea, znači autori kao Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto i Robert Michels, i to uvek sa istom spoznajom – da uzvišene namere političkog programa redovno bivaju poražene od strane grube političke realnosti. Ipak se može poći od toga da je moguće uspostaviti ravnotežu između te dve krajnosti – u suprotnom politika ne bi bila ništa drugo do neprekidan niz prevara. Preterano velikodušno tumačenje sopstvenog programa i interesa ili čak „izdaja“ principa izazvaće unutrašnji i spoljašnji otpor koji će na kraju dovesti do korigovanja tih pojava ili do gubitka značaja stranke. Prekoračenje granica, koje je partija sama sebi postavila, imalo bi dugoročne negativne posledice za nju. *Drugo*, kada se radi o odnosu između makijavelizma i stanovišta predstavljenog u programu treba praviti razliku između konzervativnih i liberalnih snaga na jednoj i socijaldemokratije na drugoj strani. Konzervativne snage se po pravilu smatraju jedinim legitimnim pretendentima na vlast. Makijavelizam je stoga već deo samog političkog programa. Pošto je dati svet najbolji od svih mogućih svetova, programsko uobličjenje političkih i društvenih odnosa redukovano je na marginalne korekture. Slično je i kod liberalnih snaga čiji su osnovni zahtevi u kapitalističkoj demokratiji po pravilu ispunjeni. Socijaldemokratske partije, međutim, pretpostavljaju *per definitionem* da ne živimo u najboljem od svih svetova već da živimo u svetu koji je potrebno preoblikovati u interesu manje privilegovane većine stanovništva i koji je moguće preoblikovati političkim sredstvima. „Izdaja“ sopstvenog programa tu, dakle, ima veću težinu nego kod konzervativnih stranaka. Utoliko više iritira „neprekidna izdaja“ koju doživljavaju socijaldemokratske stranke na periferiji Evrope, a koja je manja nego kod konzervativnih snaga koje su u stanju da budu opuštenije sa manje - više grubom politikom moći.

2. Partije u zapadnoj Evropi

Podela demokratske političke scene na konzervativne, liberalne i socijaldemokratske snage u Evropi pokazala se kao iznenađujuće stabilna, barem u normalnim vremenima. Naravno da to ne znači da politička istorija Evrope u

poslednjih 150 godina može biti opisana kao kontinuitet. Ali uvek onda kada su zapadnoevropske i severnoevropske države bile kapitalističke demokratije i kada nisu bile meta napada stranaka koje su protiv sistema, dolazilo je do centralnih političkih i socijalnih konflikata između konzervativaca, liberala i socijaldemokrata. Konzervativci, liberali i socijaldemokrate su najznačajniji politički predstavnici kapitalističke demokratije i u osnovi njihove politike je, uprkos svim razlikama, koncenzus oko toga da demokratija mora biti očuvana kao arena njihovih razmimoilaženja i da je neophodno odbiti radikalno dovođenje u pitanje kapitalističke privrede. Kao nova i verovatno trajna snaga koja se ne bori protiv sistema u proteklih 150 godina pojavile su se samo partije Zelenih. Ta izuzetna stabilnost, koja predstavlja tako jasan kontrast u odnosu na brzinu privrednih i socijalnih promena, proističe, kao što je pomenuto, iz toga što je nastajanje velikih političkih pravaca bilo u vezi sa tri velike revolucije u Evropi novog veka: sa kulturnom revolucijom Reformacije, sa francuskom političkom revolucijom i sa industrijskom revolucijom koja je krenula iz Engleske. Nakon Reformacije otvorio se konflikt između klerika i antiklerika koji je nakon Francuske revolucije počeo da se odražava kao suprotnost između konzervativizma i liberalizma. Sa industrijskom revolucijom novonastali industrijski radnički pokret postao je baza za socijaldemokratiju, koja je ušla istovremeno i u konflikt i u odnos saradnje sa liberalizmom i konzervativizmom. Najpre je ta duboka ukorenjenost partija u istoriji modernog sveta (i njegovih traumatičnih događaja) bila objašnjenje za stabilnost stranačkog sistema, a time i za proračunatost snaga koje se nisu borile protiv sistema. Drugo, treba dodati da je svaki od tri, odn. sa Zelenima četiri, velika politička pravca čvrsto vezan za interese socijalnih velikih grupa koje sa svoje strane predstavljaju tri osnovna faktora proizvodnje u kapitalističkoj narodnoj privredi (u smislu klasične političke ekonomije): rad, kapital i zemljište. „Rad“ zastupa socijaldemokratija, dok konzervativne i liberalne snage zajedno zastupaju „kapital“. Zeleni su smenili konzervativne snage kao predstavnike faktora proizvodnje „zemljište“ (koje se u današnje vreme može prevesti kao „životna sredina“). Partije su, znači, vezane sa dve strane: normativno su vezane za ideje koje su nastale u okviru tri revolucije novog veka i socijalno su vezane za velike interesne grupe koje su definisane svojom ulogom kao faktora proizvodnje, a ne za pojedinačne interese određenih branši, regiona, političkih grupacija itd. Opšti interesi su oni interesi koji se sprovode u korist dobra čitave zajednice, po principu da dobrobit zaposlenih podstiče ekonomski prosperitet i poboljšava na taj način i

poslovne uslove kapitala. Ili: sloboda delanja kapitala je od koristi i za zaposlene, jer se na taj način stvaraju nova radna mesta i povećava se blagostanje. Ili: očuvana životna sredina predstavlja egzistencijalnu osnovu za rad i kapital. Sprovedenje pojedinačnih interesa, međutim, završava se igrom u kojoj je zbir uloga, gubitaka i dobitaka jednak nuli: ono što prisvoje klan, region ili branša A potpuno je izgubljeno za klan, region ili branšu B. Od značaja je naposljetku da interesne grupe i njihovi politički predstavnici priznaju postojanje i legitimitet interesa drugih. U političkoj borbi ne radi se o isključivanju protivnika iz borbe već o postizanju ravnoteže između različitih interesa koje je, međutim, moguće međusobno uskladiti. Da bi funkcionisao odnos između normi, interesa i politike, potrebno je da na jednoj strani budu političke stranke koje zaista prihvataju određeno ograničenje svojih mogućnosti delovanja kroz vrednosti, tradiciju i interesne povezanosti. Istovremeno su strankama potrebni i eksterni i interni mehanizmi korekture. Takvi mehanizmi korekture, između ostalih, su

- velike socijalne interesne grupe koje direktno (preko udruženja, medija, neprofitabilnih istraživačkih centara - *think tanks*) ili indirektno preko agiranja u „sferi rada i robe“ utiču na politička događanja i stavljaju pod pritisak svoje političke predstavnike. Povezanost između političkih partija i interesnih grupa ogleda se u mnoštvu ličnih i organizacijskih kontakata, dvostrukih članstava, u zajedničkom političkom jeziku, zajedničkim tabuima, zajedničkoj interpretaciji istorije itd, što se sve okuplja oko *tradicija* političkog ponašanja. Takve tradicije teško je razbiti (ili je cena, politički gledano, visoka).
- Takozvano civilno društvo, dakle mnoštvo građanskih inicijativa, profesionalnih udruženja, verskih zajednica itd, koje zastupaju najrazličitije interese, a ne mogu se direktno povezati sa jednim od tri proizvodna faktora. Ove organizacije takođe deluju kao mehanizmi korekture, nude impulse i ideje, sisteme ranog upozorenja itd, koje sprečavaju političke partije da izađu iz svojih normativa i pravaca vezanih za interese.
- Članovi samih političkih partija (uključujući i njima bliske ili podređene organizacije) koji na neki način stoje između stranaka kao pretendenta na političku moć i civilnog društva i interesnih grupa. Članovi predstavljaju društvo obojeno u skladu sa okruženjem u okviru političkih stranaka. Ako stranka, međutim, treba da ispuni svoju korektivnu

funkciju, onda ona ne sme da pređe jednu određenu veličinu: ona mora biti toliko velika da većina njenih članova nema realnu šansu da individualno dođe na neku stranačku funkciju ili na neku funkciju u vladi. Stranačke elite mogu biti korigovane samo od strane članstva koje se ne sastoji pretežno od profesionalnih političara.

- Interakcija između stranaka koje su u stanju da reaguju na pogrešne poteze (ili na „izdaju“) od strane njihovih konkurenata zauzimanjem upražnjenih polja delovanja. Osnivanje novih stranaka može takođe da bude mehanizam koji će prisiliti etablirane snage da koriguju svoju politiku ili koji će ih oterati u (relativnu) beznačajnost.

Pomenuti korektivni mehanizmi često se, i to s pravom, karakterišu kao „snage veta“ koje su u stanju da i u strankama levice i u strankama desnice ometu ili spreče brzo sprovođenje reformi. Te snage veta doprinose tome da politika ostane predvidiva na duge staze i da se političke stranke odn. vlade rukovođene političkim strankama ne osamostale u odnosu na celokupno društvo.

3. Partije na periferiji Evrope

Političke partije na periferiji centralne i jugoistočne Evrope svojim nazivima oponašaju zapadnoevropski politički model. Tu se takođe najznačajniji konflikti odvijaju između konzervativnih, liberalnih i socijaldemokratskih snaga (do sada uglavnom bez Zelenih). Političke stranke su članice svojih međunarodnih porodica stranaka i njihovi programi su u velikoj meri preuzeti sa Zapada. Te karakteristike su, međutim, u odnosu na Veberovu definiciju političkih stranaka od sekundarnog značaja: ovladavanje državnim resursima, često u cilju privatnog preuzimanja ili korišćenja mreže klijenata, u tolikoj meri je u prvom planu da se gubi zastupanje vrednosti i socijalnih interesa. U nejasnim slučajevima moguće je i da dođe do promene vrednosti iz taktičnih razloga. Tako je u Mađarskoj bilo moguće da se jedna politička partija neosetno pretvori iz liberalne u nacionalističku, jer je njeno rukovodstvo pretpostavilo da će imati veći broj birača na desnoj strani političkog spektra. Političke partije su manje predvidive. Naravno da su i njihove političke mogućnosti delovanja ograničene, ali zbog eksternih faktora, a ne zbog njihove tradicije i samoograničenja koja odatle potiču.

Kroz istoriju su države ovih evropskih regiona takođe morale da snose posledice revolucija novog veka, ali one su, zbog trajanja modernih konflikata, kroz to

iskustvo prošle kasnije i na iskrivljen način. Morali su da se prilagode modernom vremenu, koje nije nastalo kao posledica sopstvenog unutrašnjeg razvoja već je nametnuto spolja. To se odnosi na izgradnju nacije (*nation building*) u 19. veku kao i na vreme transformacije nakon 1989. Kao reakcija na očekivanja nametnuta spolja nastao je periferni nacionalizam koji se, do danas, pokazuje u dva oblika: na jednoj strani su modernizacija i prilagođavanje idealizovanom Zapadu po svaku cenu, koje ne posvećuju veliku pažnju specifičnim problemima određenog društva. S druge strane se nalazi okrenutost ka sopstvenom nacionalnom koja svoju nazadnost tumači kao posebnu istorijsku misiju protiv dekadentnog, materijalističkog i egoističnog Zapada. U obe verzije perifernog nacionalizma u kojima se odvija stara rasprava između zapadnjaka i slovenofila *nazadnost važi za prednost*, da li zbog toga što nacije na periferiji Evrope još nisu prošle kroz pogrešne razvojne faze zapadnog modela i ostvaruju njihove prvobitne poteze u čistijem obliku, dakle mogu da budu sa tržišnog stanovišta radikalnije, demokratskije i borbenije u sprovođenju slobode, ili zato što su očuvali prirodnost koja je na Zapadu odavno izgubljena i zato što mogu da grade zajednicu koja je smislenija od kapitalističkih demokratija Zapada, pošto su samo neznatno osetile nedostatke modernog vremena ili kapitalizma.

Revolucije novog veka delovale su na periferiji Evrope samo indirektno i u smislu izgradnje tradicije preko eksternih uticaja. Stoga nije moglo da dođe do sprovođenja socijalnih interesa koji su bili u vezi sa faktorima proizvodnje u stabilnim političkim kulturama. To se posebno odnosi na predkomunističko vreme. Strana kapitala bila je slaba, u većoj meri kapital je bio stranog porekla ili je bio u rukama nacionalnih manjina. Tako je bilo moguće samo delimično izgraditi nacionalnu građansku kulturu, osnovu modernog liberalizma i kasnije konzervativizma. Istorijski rezervoar domaćih ideja i tradicija, na koji su se konzervativne i liberalne snage mogle osloniti nakon preokreta 1989-90. stoga je bio izuzetno ograničen ili, kao u Poljskoj ili u Mađarskoj, bio je opterećen autoritarnim tradicijama. Komunizam je uništio sve građanske tradicije koje su se mogle razvijati. Konzervativne političke partije centralne i jugoistočne Evrope stoga imaju jednu paradoksalnu karakteristiku. One se oblače u rite naizgled prastarih tradicija, povezuju fleksibilni srednji vek i postmodernu, ali su kao moderne političke snage u suštini bez tradicije – u smislu obrazovne i imovinske građanske tradicije koja normativno ograničava političke mogućnosti delovanja. Time, međutim, i okretanje ka istoriji, ka svetim kraljevima, renesansnim vitezovima i plemićkim republikama postaje nasumično. Čak i partije

koje su po svom nazivu socijaldemokratske u centralnoj i jugoistočnoj Evropi su, čast izuzecima, bez tradicije i bez socijalnih korena. Industrijski radnički pokret razvio se kasno i komunizam, koji se predstavljao kao „vladavina radničke klase“, a koji je u stvari razvlastio radnike, diskreditovao je okrenutost tradiciji industrijskih radnika, koji su se i na zapadu proširili, razredili i pretvorili u „zaposlene“. Ali čak i socijaldemokratski osnovni motiv, koji je nastao iz ranog radničkog pokreta, zaštita slabijih od nepravde i rizika tržišta, za socijaldemokratiju centralne i jugoistočne Evrope prestao je da postoji odn. bez borbe je predat konzervativnim snagama, koje su nudile navodnu toplinu nacionalne ili etničke zajednice kao zamenu za socijalnu sigurnost.

Gore navedeni korektivni mehanizmi, koji doprinose tome da se političke partije ne udalje suviše od tradicija i socijalnih veza koje ih nose, u centralnoj i jugoistočnoj Evropi su slabi.

- Sindikati se još uvek nisu oslobodili uloge koju su imali u komunističkom sistemu kao institucije koja vode brigu o zaposlenima u velikim preduzećima i sve više im pretili gubitak značaja zbog smanjenja ili nestanka starih industrijskih kombinata. Oni su podeljeni, posvađani, ograničeni su na nivo preduzeća i nedovoljno su prisutni u javnosti. Nešto slično važi i za udruženja preduzetnika. U centralnoj Evropi izgleda da su strane industrijske i zanatske komore bolji i efikasniji predstavnici kapitala nego lokalna udruženja.

- Organizacije civilnog društva u centralnoj Evropi su takođe slabe ili politički instrumentalizovane. U jugoistočnoj Evropi se, međutim, zbog značajnog prisustva stranih donatorskih organizacija, što je posledica ratova, razvila samostalna industrija nevladinog sektora koja se specijalizovala za korišćenje stranih donacija koje su često u značajnoj suprotnosti u odnosu na etablirane političke stranke.

- Članstvo političkih stranaka po pravilu je suviše malo da bi bilo u stanju da deluje kao korektivni element stranačke elite. Za članove političkih partija ili barem za većinu politika predstavlja individualni put u razvoju sopstvene karijere, a ne instrument za oblikovanje društva u skladu sa normativnim stavovima. Politički angažman je motivisan ličnim izgledima da se dođe na atraktivnu funkciju u partiji ili u vladi odn. drugim prednostima koje se mogu izraziti u novcu, a ne političkim uverenjima.

Time su opisani neki od uslova koji objašnjavaju zbog čega partije na istočnoj i jugoistočnoj periferiji Evrope *nisu* postale zajednice zasnovane na vrednostima i to

uprkos tome što su države centralne i jugoistočne Evrope izgrađene po uzoru na kapitalističke demokratije zapadne i severne Evrope. Nedostatak povezanosti, moglo bi se reći i fleksibilnost, političkih partija predstavlja jedan od faktora koji objašnjava visoku nestabilnost većine stranačkih sistema. Nekadašnji pobednici na izborima mogu par godina kasnije da završe u blizini cenzusa od pet posto, a nove snage mogu da se uzdignu do neslućenih visina, najmanje partije mogu zbog svoje ključne uloge u koalicijama da imaju dalekosežan uticaj, partije mogu da menjaju svoje pozicije i svoje međunarodne porodice stranaka. Stranačko-političke fluktuacije povezane su sa snažnom političkom polarizacijom. Istovremeno partije zauzimaju monopolski položaj u javnom političkom diskursu, pošto ostali učesnici u političkom procesu, naime sindikati, udruženja, interesne grupe, organizacije civilnog društva, regionalne grupe, mediji nezavisni od političkih partija, neprofitni istraživački centri (*think tanks*) itd. jedva da uopšte dobijaju odjeka u javnosti. Pod tim uslovima politika se ne doživljava kao sredstvo za rešavanje društvenih problema već kao permanentna i u principu besmislena borba političkih stranaka oko vlasti koja se izolovala od ostale društvene realnosti. Bez sadržinske povezanosti političkih stranaka sa društvom politički sistem, međutim, gubi svoju funkciju kao *sistem upravljanja društvom*. Politika postaje autoreferencijalni sistem. To dovodi do toga da se s jedne strane tržištu kao alternativnom upravljačkom mehanizmu obično ostavlja mnogo veći prostor nego što je to slučaj u zemljama na severu Evrope. Nije privredno-političko uverenje političara dovelo do toga da budu etablirani neoliberalni režimi u centralnoj i jugoistočnoj Evropi već prost nedostatak političkih kapaciteta za usmeravanje društva. S druge strane, nedostaci u nacionalnim upravljačkim sistemima se barem delimično nadoknađuju međunarodnim regulativama, u prvom redu regulativama od strane EU (u kriznim vremenima treba dodati i Međunarodni monetarni fond). To važi i za zemlje koje, poput država na zapadnom Balkanu, još uvek nisu članice EU, ali u kojima buduće članstvo dominira čitavim javnim diskursom. Time dolazi do neobične situacije da se upravo nacionalne države, koje su pre nekoliko godina ponovo dobile svoj suverenitet i koje se toliko snažno žale na njegovo ograničenje (od strane EU), nađu u opasnosti da budu samlevene u borbi između tržišta i EU.

4. Socijaldemokratske partije u centralnoj i jugoistočnoj Evropi

U vreme kada su se mnoge zapadnoevropske partije obavezale na modernizaciju teško je napraviti jasnu razliku između norme (zapadnoevropska socijaldemokratija) i odstupanja od norme (stranke na istočnoj periferiji Evrope). Zapadnoevropske partije takođe biju bitku oko definicije socijaldemokratije u 21. veku. Možda upravo to čini „normu“: stalna i ozbiljna rasprava o pravom odnosu između tradicije i prilagođavanja izmenjenim okolnostima. Tradicija na negativan način obeležava i modernizaciju socijaldemokratskih političkih partija severne i zapadne Evrope, ona predstavlja resurs koji se uvek iznova mobilise i može se iskoristiti kao argument protiv promene kursa koja se tumači kao „preterano prilagođavanje“. Ta tradicija u većini slučajeva nije na raspolaganju partijama u jugoistočnoj Evropi i Balkanu, koje su po svom nazivu socijaldemokratske. To je njihov zajednički „negativni imenitelj“. Osim toga iza socijaldemokratske etikete kriju se najrazličitije političke sklonosti i strukture pri čemu treba pre svega razlikovati četiri tipa socijaldemokratskih stranaka.

4.1. Etničke političke partije i partije-klanovi

Etničke političke partije i partije-klanovi su predmoderne političke snage zasnovane na predmodernim socijalnim strukturama i odnosima vladanja. One postoje pre svega u državama u kojima moderni, anonimni socijalni odnosi i moderna, objektivna država nisu izbili u prvi plan. Umesto toga dominiraju lični odnosi, kvazi-porodični odnosi ili pripadnosti klanovima. U tim zemljama politika pripada manje društvu, a više zajednici. To može biti rezultat opšte zaostalosti koja doduše ne isključuje hibridne povezanosti sa modernim ili čak postmodernim elementima, a može biti i rezultat procesa socijalne regresije kao posledica, na primer, jugoslovenskih ratova ili može da odražava strukturu države i društva preko etničkih linija konflikta. Etničke političke partije i partije-klanovi nisu ograničene u svojoj slobodi delovanja ni svojim programima i tradicijom ni normama demokratske zajednice i principima pravne države, već naprotiv: upravo zbog toga što su zasnovane na strukturama zajednice, na pseudo-biološkim strukturama pojedinačni interes sopstvene zajednice predstavlja najviši normativni princip. U cilju zaštite etničke ili kvazi-porodične zajednice i podsticanja njenog razvoja koriste se sva sredstva, čak i ona koja se u modernim društvima i u pravnim državama osuđuju kao zločinačka. Iza socijaldemokratskog programa može da se krije etika mafije. Etničke političke partije i partije-klanovi su autoritarne i paternalističke. Uglavnom na svom

čelu imaju neosporenog vođu koji je iznad svake pravne i demokratske kontrole i koji može da deluje nepoštujući pravila. Članstvo u Evropskoj Uniji, doduše, kome teže sve zemlje i najveći broj političkih snaga u regionu, a posebno partije-klanovi sa socijaldemokratijom u predznaku, pretpostavlja *vladavinu pravila*, koliko god da su ona sporna. Evropeizacija bi, u teoretskom smislu, izvukla tlo pod nogama partijama-klanovima. Vodeće ličnosti i klanovi imaju samo dve strategije uz pomoć kojih bi mogle da prevaziđu taj problem. Ili polaze od toga da će uspešno moći da izbegnu evropska pravila na svojoj teritoriji ili samo naizgled teže integraciji kako bi zadržali mogućnost da im država postane *off shore* teritorija za ilegalne aktivnosti u EU.

4.2. Postkomunističke političke partije

U većini država centralne Evrope iza etikete socialdemokratije krije se istorijski novi tip političke stranke koji je još potrebno detaljno analizirati i za koji se danas još uvek ne može reći da li se radi o prelaznom fenomenu ili o trajnoj političkoj realnosti. To su postkomunističke političke partije. Ove partije predstavljaju politički pravac koji se najpre može definisati negacijom, kao „ne više komunistički“. Nezavisno od njihovih zvaničnih programa koje su preuzeli od svojih evropskih sestrinskih političkih stranaka, izgleda da je lakonska definicija Maksa Vebera da partije predstavljaju organizacije za prisvajanje državnih resursa precizno odredila ovaj tip partije.

Postkomunističke partije predstavljaju u sociološkom smislu projekte za preživljavanje i samopomoć jednog dela nekadašnje komunističke elite na položajima, onog dela koji niti pripada ideološkim tvrdolinijašima niti je želeo da svoju individualnu budućnost prepusti samo snagama tržišta. Pred svojom logičnom sudbinom, da kao suvišna klasa siđu sa istorijske pozornice, ta elita se štiti osnivanjem političkih partija koje na početku političke utakmice u poređenju sa ostalim strankama u nastajanju raspolažu značajnim resursima, naime politički, administrativno i ekonomsko-tehnički obučenim osobljem, poseduju viši nivo koherentnosti i discipline, viši nivo insajderskog znanja, imaju mali, ali siguran udeo u biračkom telu koji raste u toku transformacije koja se sve teže podnosi (npr. penzioneri), a osim toga poseduju i materijalne resurse (nekretnine i imovinu stare komunističke partije) i međunarodne kontakte.

U prelaznom vremenu postkomunističke partije deluju istovremeno kao snage u demokratskoj utakmici i kao neformalne *agencije za privatizaciju* koje kontrolišu prelazak nekadašnje državne proizvodne imovine u privatne ruke, bez obzira da li

članovi elite na vlasti sebe proglašavaju vlasnicima ili profitiraju od prodaje državne imovine stranim investitorima i penju se na hijerarhijskoj lestvici multinacionalnih kompanija oslanjajući se na insajderske informacije i neformalne političke mreže. Funkcija postkomunističkih partija kao agencija za privatizaciju može biti trajna samo ukoliko nakon „velike“ privatizacije državnih preduzeća, koja jednom mora biti završena, usledi i svakodnevna privatizacija državnih (i evropskih) resursa (angažovanje trećih preduzeća na nekim poslovima - *outsourcing*, raspodela posla, itd.). Pri tome postkomunističke partije imaju kontradiktoran odnos sa državom. Naime, s jedne strane prisvajanje državnih resursa predstavlja njihov najznačajniji izvor prihoda, tako da bi trebalo da bude u njihovom interesu da država bude jaka. S druge strane, oni slede jednu antietatističku ideologiju i sprovode razgradnju državnih nadležnosti i to posebno u oblasti socijalnih usluga. Ta kontradikcija se može rešiti, iako na pomalo ciničan način, ako se privatno obogaćivanje javnim resursima ne doživljava samo kao individualna strategija za ostvarenje prihoda već ako se slavi kao vrlina regulatorne politike.

Nijedna postkomunistička partija nije bila na vlasti bez prekida nakon 1989./1990. godine. Ekonomski i socijalni deficiti u postkomunističkim državama centralne i jugoistočne Evrope ne mogu se stoga pripisati samo tim partijama. Treba mnogo više poći od toga da su njihovi konzervativni i liberalni protivnici razvili sličan „hibridni“ odnos prema država, samo što su postkomunisti imali bolju polaznu osnovu. Ekonomski gledano oni su bili mnogo bolje povezani sa starim ekonomskim aparatom, a u političkoj utakmici mnogo su bolje mogli da profitiraju od socijalnih grešaka (ne ispravljajući ih), koje su rezultat prve, haotične faze transformacije. Postkomunisti su naizgled nudili socijalnu sigurnost, koju su priželjkivali birači uplašeni divljeg kapitalizma, tako da su u mnogim državama oni dominirali u drugoj fazi transformacije. Sa današnjeg stanovišta postavlja se, međutim, pitanje da li će postkomunisti u svom sadašnjem obliku ostati trajna politička snaga.

4.3. Postmoderne hibridne političke partije

Partije koje možemo označiti kao postmoderno-hibridne mogu se pronaći u centralnoj Evropi pre svega na desnoj strani političkog spektra. One povezuju misionarsku retoriku fiksiranu na herojsku istoriju svoje nacije sa populističkim ekonomskim zahtevima i skoro neograničenom fleksibilnošću u dnevnoj politici. Na levoj strani političkog spektra postmoderni element nekih političkih stranaka sastoji se

od toga da se određena dezorijentisanost, dakle nedostatak obavezujuće tradicije ili solidne socijalne osnove, ne tumači kao deficit nego kao vrlina. One su utoliko „hibridne“ ukoliko u svojim programima i u praksi povezuju elemente koji u drugačijim okolnostima važe za međusobno isključive. Naime, pravi socijaldemokratski motivi povezuju se sa neoliberalnim pristupom u ekonomskoj i socijalnoj politici, antiautoritarno-progresivni elementi u društvenoj politici sa umerenim nacionalizmom u spoljnoj politici pri čemu iznad programske zbrke lebdi harizma stranačkog vođe. Za razliku od postkomunističkih političkih stranaka postmoderno-hibridne stranke ne predstavljaju projekat za samopomoć i preživljavanje stare nomenklature već su nastale u nekim slučajevima iz opozicije protiv starog režima. Stoga su u stanju da održe određenu bliskost sa svojim nekadašnjim koalicionim partnerima u civilnom društvu i u nevladinim organizacijama i da se predstave donekle kao politička ruka „novog socijalnog pokreta“. Time su one slične zapadnoevropskim partijama Zelenih, samo, naravno, bez njihovog ekološkog motiva. Po pravilu se tu radi, baš kao kod Zelenih, pre svega o gradskim političkim partijama, što znači o partijama prestonice sa relativno velikim udelom žena čak i na visokim položajima. One su privlačne i za studente i za mlade odrasle osobe za koje naglašavanje modernosti i proevropska orijentacija idu uz njihova očekivanja i životne perspektive. Nejasno je u kojoj meri takve partije slede šemu postkomunističkih stranaka kao formalnih agencija za privatizaciju. Ne može se sasvim isključiti da i tu ima privatnog obogaćivanja javnom imovinom, ali ne na onako „sistemski“ način kao kod postkomunističkih partija.

4.4 Prave socijaldemokratske partije

Naravno da i u centralnoj i u jugoistočnoj Evropi postoje „prave socijaldemokratske“ partije. Kao indikator za socijaldemokratski karakter tih političkih stranaka može da se uzme njihovo nastojanje da u ekonomskoj i socijalnoj politici barem uzmu u obzir nešto drugo osim neoliberalnog pristupa. Pokušaji da se približe sindikatima takođe se tumače kao prava socijaldemokratska orijentacija, baš kao i interesovanje za teoretsku debatu, po pravilu sa osvrtom na zapadnoevropske uzore. Ali moguće je da je karakter istinske socijaldemokratije vidljiv pre svega u opozicionim vremenima dok pod pritiskom svakodnevne vladavine takvi motivi mogu da izblede. Manje političke partije za svoju socijaldemokratsku orijentaciju u nekim slučajevima plaćaju cenu političke marginalnosti.

5. Uzori za zapad?

Naravno da je ovde predstavljena kategorizacija suviše okvirna da bi bila u stanju da odredi poziciju svake partije u regionu. Čak i „zrele“ zapadnoevropske partije često još uvek nose crte etničke ili partije – klana (npr. etika mafije koja je došla do izražaja u skandalu sa stranačkim donacijama za CDU). Zapadnoevropske programske partije takođe često zastupaju partikularne interese na način koji je suprotan principima partije (npr. politika FDP-a prema kupcima u apotekama i stomatološkim pacijentima). Ne radi se, dakle, o jasnom pripisivanju već o jačini različitih elemenata i orijentacija koja dozvoljava da političke partije budu okarakterisane kao partije-klanovi, kao postkomunističke, postmoderno-hibridne ili istinski socijaldemokratske. Osim toga upravo političke partije iz centralne i jugoistočne Evrope često su nedovoljno stabilne tako da je bolje opisati ih kao *pokretne mete* nego kao dugoročno ustanovljene jedinice. Klasifikacija političkih stranaka u koordinatnom sistemu, kakva je uobičajena u zapadnoj Evropi i koja se sastoji od suprotnosti liberterstvo-autoritarizam i ekonomski liberalizam-socijalna država, može samo uz određena ograničenja biti primenjena na periferiji Evrope: političke partije na periferiji su suviše fleksibilne da bi mogle da budu dugoročno locirane u jednom koordinatnom sistemu. Od većeg interesa nego što je to njihovo pozicioniranje bilo bi njihovo *kretanje* – od postkomunističke do socijaldemokratske ili od partije-klana do postmoderno-hibridne partije.

Već je ukazano na to da je klasifikacija političkih stranaka na periferiji Evrope kao *odstupanje* od njihovih uzora u zapadnoj i severnoj Evropi problematična. U određenoj meri skoro da bi mogao biti ustanovljen obrnut odnos. *Trend*, naime, ne ide u tom pravcu da se partije sa periferije približavaju svojim zapadnim sestrinskim partijama, već, upravo suprotno, postoji mogućnost (ili opasnost) da će se uzori iz severne i zapadne Evrope osloboditi svog istorijskog balasta i transformisati se u agencije za menadžment vlade u konkurenciji čije tradicije neće više rukovoditi njihovim političkim delanjem već će biti svedene na robne marke. Kod tih partija moglo bi da se ponovi ono što se inače nazire u postkomunističkim društvima. One bi mogle zapadnim zemljama da pokažu kako će izgledati njihova budućnost. U postkomunizmu globalizacija se proširila za kratko vreme i naglo bez odlagajućeg i ublažujućeg dejstva snaga poput sindikata, građanskih inicijativa, socijaldemokratskih partija, socijalno orijentisanih verskih zajednica, udruženja potrošača, ekoloških pokreta i pokreta trećeg sveta itd, koji svi teže tome da

konzervišu društvena stanja koje je globalizacija „pretekla“ (stanovište koje podrazumeva globalizaciju kao jednostran i nepovratan proces). Na političke partije bi se mogao primeniti sličan motiv. Celokupni staroevropski „teret političke tradicije“ ometa njih i vlade koje oni vode u efikasnom prilagođavanju društava na brzo menjanje uslova u globalizaciji, a ostaci tradicije koji su se sveli na isprazne floskule koriste se samo kada je potrebno mobilisati birače. Političke partije bi ličile na fudbalske klubove koji slede ista pravila igre i međusobno se samo po tome razlikuju što imaju ugovor sa boljim ili lošijim igračima. Na taj način bi se politika svela na tehniku i taktiku. Nadajmo se da će se pokazati da ova strepnja nije opravdana.